

Predislamska kultura Arabije

snežana veljačić-akpinar

*Ne razori i poništi sve.
Tada im prinčevi i plemići
Napuste vele dvore, te odu
Kroz peščaru i pustinju praznu,
Kroz maglu da sami potraže put.*

Al-Aša, »Čoravi«, pesnik ove balade je kao profesionalni guslar lutao kroz pustinju Arapskog poluostrva. Živeo je verovatno u šestom veku naše ere, neposredno pred dolazak islama. Lutanja su ga dovela u dodir sa svim mogućim kulturama koje su u njegovo doba postojale u Arabiji, te nam može poslužiti za primer pustinjskog plemića-lutalice, otevljenije drevnih vrлина i običaja. Njegova pesma, nalik na ostale beduinske balade, počinje opisom ruševina, time podseća slušaoca na staru slavu, minule dane, sjajne gradove, palate i bogatstva. Sve se to srušilo i u prah pretvorilo zbog ljudske pohlepe i nehaja prema prirodi, te ljudima nije drugo preostalo već da lutaju po pustinji. Beduini su dar pesništva tada smatrali natprirodnom vrlinom koju su »džini« — ili nadbića — poklonili ljudima plemenite prirode. Ta su bića živela negde ni na nebu, ni na zemlji, u postojbini nazvanoj »džennet« (Džinn-et: prebivalište džina). Glavna uloga beduinskih aristokratskih pesnika, tako nadahnutih ili »podžinjnih« (džajn, medžnun su participi korena džinna), bila je da pomognu narodu da poštuje nomadski, jednostavan način života. Beduinskim predislamskim pesnicima se često prigovara bezbožnost i nemar prema religiji, umesto da se njihovoj veri u čoveka i prirodu prižna dostojanstvo kojeg je ona vredna. Nadmašivši naivna panteonska shvatanja, njihovi su pesnici kroz poeziju pokušavali da održe harmoniju između čoveka i prirode. Kaside, ili pesme s određenim ciljem, nakon neminovnog opisa ruševina i minulih ljubavi, nastavljale su se zornim opisom prirode. »Oluja«, pesnika lutalice Imr-ul-Qaisa, smatra se najčvenijim primerom te vrste:

*Prijatelju, pogledaj blesak munje
Kako se po nebu razilazi.
Ruke joj sevaju kroz mrki oblak,
A jasno se svetli njen krasan sjaj
Ko svetiljka pustinjskog mudraca.
S prijateljem sedoh na brdo,
Pa gledasmo oluju daleku
Kako tiho lebdi, te se mahom
Spusti preko brda u dolinu.
Tad strašni oblak izli bujicu,
Vine stabla, baci ih za bradu,
A koze potera niz strnilo,
Pokosi palme, datulje plodne.
Uništi napuštene tvrđave.
Ponosna, strašna planina Thabir
Bi nalik na žalosnog starčića
Omotanog u prugasto čebe.
Kad jutro osvanu, ličio
Mu vrh na gnusno staro vreteno.
Oluja je izbacila tovar —
Svoju vreću jemenskog trgovca,
A ptičice veselo počeše
Da cvrkuću kao opijene
Mirođijama i slatkim vinom
Pored leševa nesrećnih zveri.*

Među ruševinama grada Nippura, arheolozi su pre pedeset godina naišli na kasni sumerski opis oluje iz sredine drugog milenija pre naše ere. To je deo »Jadikovke nad Urom«, gde pesnik, nakon doslednog pevanja o ruševinama nekog moćnog i sjajnog grada, opisuje oluju, strašnu, koja je obuzela duše, tela i okolinu grada, tako jaku da joj se niko nije mogao oteti:

*Jao, oluja koja potopi zemlju
Uništivši gradove, kuće i ovce
Raskrili ruke po našim imanjinama
Te tmurno lebdeći nad nemirnom sveću
Ote i baci blagođeti zemljine.
Uzalud viknuh: Vрати se u dolinu!
Ipak dođe vrtoglavin uništenjem.
Muklo lebdeći ne hte nas ostaviti
Dok vihor i bujicu ne otkaći.
Vir se stvori na podnožju nebeskome,
A plameni se pridruže strašnom vetru.
Moja kuća koju pravicom sagradih
Sruši se, pade ko vinogradska klet.
Brodove proguta to nevretime grozno,
Dok visoki i snažni vrh brda Ekšurgal
Postade plen strahovitih udaraca.
Sunce je tada nestalo, oduzeto —
Sjaj mu bi nalik na zvezdu večernju.
Zemlja se zatrese u tom zagrljaju
Ko na odru, omotana tužnim plaštom.
Ljudske olupine ležahu po putu,
A zidine pale pored velikih vrata —
Te i šetalište bi puno leševa.*

*Sakupite svoje blago, spremite se, braćo!
Odoh rodu koji vama nimalo ne liči.
Dozrelo je vreme, Mesec sija, konj je spreman.
Plemenit će vitez uvek naći utocište
Da se skloni od mržnje, uvrede i zavisti.
Nema na Zemlji nevolje koja bi napala
Mudrog čoveka, ako noću ostavi svoj dom.
Imam roda i bez vas: vuka
Samotnog, divljeg risa, šakala prepredenog.
Poverenu tajnu oni nikad ne izdaju,
A prijatelju ne pamte minula zlodela.
Vlastitim se trudom postiže mudrost i hrabrost,
Jer plemenit je onaj ko sâm zasluži plemstvo.*

(Šanfara — Lammiyyatu al-'Arab)

Donedavno su se začeci islamske filofske misli skoro isključivo tražili među persijskim i sredozemnim baštinama. Danas, zahvaljujući savremenoj arheologiji i razvitku južno-arapskih studija, postaje nam sve jasnije da je rani islam bio usko povezan s prastarim predanjima koja su tokom hiljada godina jenjala u peščarama Arapskog poluostrva. Svakako moramo imati u vidu da je uticaj Persije i Istoka bio važan pri razvitku islamske misli. Taj dodir je doprineo jasnijem formulisanju pojmova čiji su se oblici nalazili u Arabiji pre pojave islama.

Drevnu civilizaciju Arapskog poluostrva ne smemo nikako posmatrati kao izolovanu činjenicu, jer veze s Afrikom i Istokom ukazuju na jednu zajedničku protokulturu. Ovdje ću nastojati da dam kratki prikaz istorije predislamske Arabije i ranih vekova islama u tom svetlu. Namera je ovog pregleda da ukaže i postavi putokaze za dalje mogućnosti.

*Neka ove reči upozore
Onoga ko je pozora vredan.
Seti se Mar'iba, moćne brane!
Himjarski je narod sagradi*

*U mramoru visokom. Zastaše
Bujice, ne mogahu je presegnut.
Navodnjavala je vinograde
I polja. Svakog se časa vode
Njene slivahu, razilažahu.
Tako su srećno živeli oni
Dok ih jednom ta strašna bujica*

Pesma se završava smirenjem oluje i nadom da će se zlo u srcima ljudskim pretvoriti u dobro.

Uporedo s bitkama, elegijama i lutanjima, odjeci sumerske »Jadikovke nad Urom«, kao i nada u poboljšanje ljudske prirode, našli su svoje mesto u narodnim pesmama Arabije. Civilizacije čije ostatke nalazimo po južnim delovima poluostrva, pružaju nam dokaze da su ljudi živeli u tim krajevima u doba kad je led delimično pokrivao Malu Aziju, a velike rečne doline se tek otapale. Njihove su se slatke vode slivale u ogromne podzemne rezervoare, dok je blizina ekvatora omogućavala blagu klimu i udobne uslove života. Geološki podaci potvrđuju da su u trećem mileniju pre nove ere obale Arabije još uvek imale suptropsku klimu, čiji se žalosni ostaci i danas naziru po primorskim oazama. Kasnije klimatske promene su uslovile povoljniji život u rečnim dolinama na severu. Verovatno je negde u devetom i osmom mileniju pre nove ere došlo do novih seoba koje su se, s vremena na vreme, nastavljale sve do danas. (Philip Hitti, Istonija Arapa).

Talas sa severa je u četvrtom mileniju pre nove ere doneo na obale Persijskog zaliva i u mesopotamsku dolinu sumerski narod. Njihov je jezik bio nalik na kasnije turanske jezike. Moglo bi se pretpostaviti da su oni jedan od prvih naroda koji se s himalajskih visina spustio u zapadne doline. Ostala turanska plemena su uspostavila kontakt sa svetom tek u ranim vekovima naše ere. O tome svedoče natpisi isklesani u kamenu pored reke Orhon u Centralnoj Aziji. Ti spomenici pružaju sliku naroda koji je do šestog veka nove ere živio izolovan na najvišim brdima ovog sveta:

»Ja, Bilge, Hakan turanskih naroda, nalik na nebo i rođen u nebesima, postadoh moćan. Slušajte moj savet: Naše zemlje leže na planini Ötüken. Seoba u ove nizine me primorala da se prijateljim s narodom Kine. Kinezi rado daju zlato, srebro, žito i svilu, a sve to prate lepim rečima. Na taj način mame narode iz daljine... O turanska plemena, ako neko među vama zaželi da živi istočno od gore Čugaj, nemojte ga slediti. Oni koji su otišli nisu se nikad vratili. Ako odete, nastradaćete. Ostanite na planini Ötüken i šaljte karavane svojim putem; na taj način nećete upoznati patnju, a postići ćete mir i večnost.«

Sumerski gradovi iskopani u Mesopotamiji leže na starijim ostacima ubajadskih i halefskih kultura. Njihovi nas počeci vode u sedmi i osmi milenij pre nove ere. Tragovi tih iskonskih »proto-kultura« rasprostranjeni su po obalama Arapskog poluostrva, a njihova je grnčarija doprla do doline reke Sinda, do Irana i do Sredozemlja. Grga Novak je na Hvaru u pećini Grapče našao ostatke njihovih vrčeva. (G. Novak, »Prehistorijski Hvar«) Ta je grnčarija visokog kvaliteta, tanka, s crnim elegantnim šarama i ukrasima, među kojima nalazimo crteže brodova identičnih s današnjim »dhou«-ima i »bum«-ovima Persijskog i Umanskog zaliva. Koristeći monsunске vetrove, njihovi su kapetani milenijima putovali od Arabije, preko Indije, do Kine, i, ako ćemo verovati starim legendama, kroz kanale iskopane u Mesopotamiji i Crvenom moru ulazili u Sredozemlje. Poznati kao dobri trgovci, oni su stvarali kolonije po čitavom svetu. Njihov savez sa Sumerom doprineo je razvitku jedne visoke civilizacije, negde u trećem mileniju pre n. e. O tome svedoče i tablice pronađene pod peskom Persijskog zaliva. Sumerski je najstariji, nama poznati, pisani jezik sveta. Kao i savremeni uralo-altajski jezici, bio je aglutinativan.

Tridesetih godina ovog veka, filolozi su razvili teoriju »Sunca i jezika«. Ta je teorija odbačena kao plod turskog i nemačkog nacionalizma, ali vreme je da se lingvisti treznim okom ponovno osvrnu na njene osnove. Ova teorija polazi od pretpostavke da se dar govora razvio kao potreba za objašnjenjem apstraktnih pojmova i osećaja; konkretni predmeti su se lako mogli pokazati prstom, ali za osećaje je trebalo naći reči, te se smatra da su se reči počele razvijati oko Sunca, kao pozitivnog pojma svetlosti, topline i sl., i Meseca, kao negativnog pojma mraka, hladnoće i sl. Na taj su način Sunce i Mesec postali simboli ljudske filozofske misli. U ranom govoru čovečanstva, kao i u savremenim aglutinativnim jezicima, u koje ne spadaju samo uralo-altajski već i jezici Dalekog istoka, ova simbolika igra veliku ulogu, pa je moramo uzeti u obzir kad prevodimo njihove misli na savremene zapadne jezike. U aglutinativnim jezicima način sklapanja rečenica i logički tok misli sledi još uvek sasvim drukčija pravila. Ti su jezici još i danas po svojoj jednostavnosti jezgrovitiji i pogodniji za izražavanje ljudskih misli, a o tome najbolje svedoči japanski haiku.

Filolozi, pristalice teorije »Sunca i jezika«, smatraju da su uralo-altajski jezici najbliži jednom prajeziku čovečanstva, te iz njihovih korena izvlače sve jezike sveta, ne priznavajući konvencionalne lingvističke podele. Bez obzira na dalji razvitak teorije, sumerski, kao jedan od najstarijih aglutinativnih jezika, mogao bi biti blizak iskonskom pragovoru čovečanstva. Na žalost, nije se uspeo održati, kao što ni sadašnji aglutinativni jezici ne odolevaju slapu modernog govora. Svež dah i jednostavnost izražaja koju su Sumerci uneli na Bliski istok, pomogla je kristalisanju semitskog govora na viši, produhovljeni nivo.

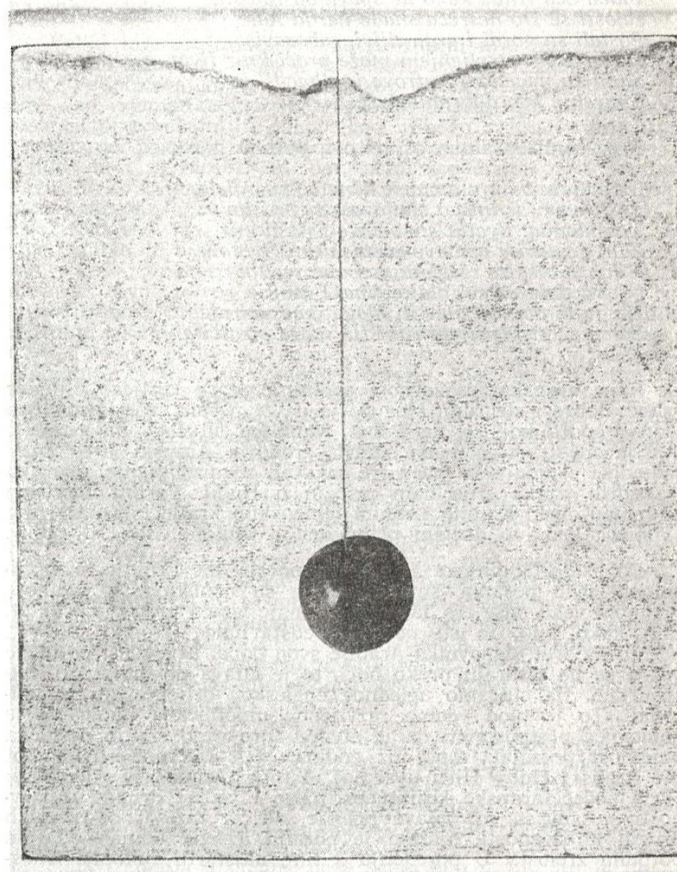
Rasulo sumerske države, u drugom mileniju pre naše ere, bacilo je čovečanstvo u tamne vekove iz kojih se još nismo uspeali potpuno odalečiti. Proroci i mislioci Istoka i Zapada

vekovima su pokušavali da uzdignu ljudsku misao, kao i stare legende o bogovima, na simbolički nivo starih Sumeraca.

Danski arheolog G. Bibi, u knjizi »Looking for Dilmun«, spominje Dilmun kao civilizaciju koja je savremena sa Sumerom. Ostaci gradova nađenih na ostrvu Bahrain i na obali Saudijske Arabije, skoro su identični s Mohendo Darom i Harappom u dolini Sinda. Pečati, valjci i tegovi razbacani po tim ruševinama, kao i klinaste tablice, dokazuju da je Dilmun predstavljao važnu prekretnicu između Mesopotamije, Induske doline i Kine. Bibi je tu civilizaciju identifikovao s Dilmunom sumerskih spevova:

*Dilmun je zemlja gde je Gilgameš tražio besmrtnost.
Dilmun je sveta zemlja.
Dilmun je neokaljana zemlja.
U Dilmunu vrana ne krešti,
Divlja kokoš ne viče nalik na divlju kokoš,
Lav ne ubija,
Vuk ne kolje jagnjad,
nepoznat je bes divljeg vepa.
Dilmun je bašta obasjana Suncem gde gneva nema.*

Kad uvažimo simboliku sumerske poezije, mogli bismo pretpostaviti da je Dilmun pojam sličan savremenijem raju, to jest stanje koje bi svaki čovek trebao da dosegne svojom mudrošću. Taj je pojam svakako bio aktuelan u Arabiji tokom vekova koji su prethodili islamu. Čak se i danas često nailazi na produhovljene »khudare« ili stanovnike starih arapskih gradova sagrađenih na »dilmunskim« ruševinama, koji još uvek pokušavaju da se drže sličnih pravila, te s osmehom slušaju zapadne stručnjake kako im sole pamet, a onda im pristojno objasne da su oni prvi »khudari«, to jest najstariji civilizovani ljudi sveta, i da njihovo umutarnje svetlo njima rasvetljava vekovima put bolje od modernih elektrana, koje ionako ne rade. Reč »khudar« (u Bosnu je kroz turski ušla kao »h u z u r«) znači spokojnost, smirenost duše i ujedno kulturu. Khudarski se gradovi vekovima grade po istom kalupu: od čerpiča na prastaraj kamenju osnovi, kuće su im veoma visoke, te im siluete ne zaostaju za modernim zapadnim visokim gradnjama. Svaki grad i okolna, spoljašnja plemena imaju svoje »seyyide« i »mansabe« — plemenite ljude kojima je zabranjeno svadanje, nošenje oružja i bilo kakvo zaplitanje u kavge, klevete ili krvne osvete. Slobodno se kreću među zaraćenim plemenima, jer svako poštuje njihovu svetost. Oni su advokati koji sklapaju mir i smiruju nesporazume svojim učenim rečima. (Vidi: Freya Stark, »A Winter in Arabia«, »Southern Gates of Arabia«, London, 1953; »The Seyyids of Oman«.)

likovni prilozii u ovom broju: slike i crteži milutina kopanje

Sumerske tablice takođe spominju zemlju Megjan ili Main. (Megjan, Medžan i Majin su ista reč. Slovo »džim« se u raznim delovima Arabije izgovara na razne načine, na severu kao dž ili ž, na istoku kao j, a na zapadu kao g. Prema tome, očito je da se radi o istoj reči. Me-džan, ili zemlja gde sada žive džaini, »po-džinjani« ili produhovljeni ljudi.) Medžanci su bili čuveni moreplovci, te su iz svojih kolonija — melukha (= posedá) nosili tikovinu, bakar, drago kamenje itd. u Mesopotamiju i dolinu reke Nila, a carstvo im se prostiralo na obalama Perzijskog zaliva između Iraka i Omana. Kasnije im je centar izgleda prešao u Arabiju Felix, ili Jemen i Hadhranut, udaljivši se od ratobornih severnih suseda.

Iz egipatskih reljefa i kasnijih grčkih izvora vidimo da je isti narod sklopio savez sa stanovništvom na južnim obalama Nila i pomogao pri stvaranju pre-dinastijske egipatske kulture, koja se kasnije proširila prema severu. Zanimljivo je da su rani istraživači Nila prihvatili stare indijske geografske tekstove kao najverodostojnije putokaze (Freya Stark, »Southern Gates of Arabia«).

Ibn Khaldun spominje predanje o jednom hititskom kralju koji je hteo osvojiti »Megjance«, te je poslao čitavu flotu po Eufratu u Perzijski zaliv. Kad su stigli do luke Gerrhe, mudraci, preteče današnjih khodarskih seyyida, izašli su pred njih iz svoje kule. (Takvih kula, smeštenih van grada, ima još i danas u Perzijskom zalivu i Iraku, a u manjem broju i u Sredozemlju i na afričkim obalama. Nazivaju se »Kut«, obično su pored vode, često na veštačkim poluostrvima, te se iz njih može posmatrati izlazak i zalazak Sunca. Reč »Kuwait« je diminutiv od »Kut«. — Usp. Fritz Hommel, »Ethnologie und Geographie des alten Orients«, München, 1927) Svetim rečima su ih ubedili da se mirno vrate kući. Objasnili su im da su oni miroljubiv narod koji iznad svega poštuje slobodu i mir, pa će im drage volje napuniti lađe raznim blagom i poslati ih natrag u Anadoliju. Tako neće doći do krvoprolića, a steći će dugotrajne trgovačke veze. Slično Ibn Khaldunu, grčki i drugi klasični pisci isticali su da Arapi vole slobodu. Ta im je karakteristika postala tema pohvale i divljenja kod evropskih pisaca.

Stare južnoarapske legende pričaju o precima nazvanim »Ad« koji su bili džinovskog stasa. Sakupili su velika bogatstva i sagradili basnoslovne palate, dok se bog nije na njih razbesnio i poslao im, po običaju, kiše, potope, a zatim suvi vetar. Tada su, pod vođstvom Huda, otišli da se nastane na sever, pored Perzijskog zaliva, gde su se vode potopa slile i stvorile podzemno slatko more. Zato se taj kraj još uvek zove Bahrain, što znači »dva mora« (slatko i slano).

Arapske nam legende govore da je Hudov sin Qahtan ispevao ovu pesmu:

*Videh oca Huda kako ne spava od žalosti:
žalosti se što nesreća snađe narod Ada.
Postali su gordi i gramzljivi, zaboraviše
Da se samo strpljenjem može proći kroz život.
Sami su naveli zle vetrove i odbacili
Smirenje kao dobrobit duše.*

A na samrti Qahtan ostavi ovu poruku porodici:

*Ostavljam vam u amanet lična i javna dela,
Pošto vam se misao smilovala te se nije
Vas klonila: Svatili ste savete i našli mir,
Zato nastavite vođstvo plemenitim životom
I dobro birajte reči, jer vas one vezuju
za sva dobra i sva zla ove naše zemlje.
Ne dajte da vas gnev ili blago ikad pobede.
Samo se strpljenjem i mišlju može postići cilj.*

Rana arapska književnost spominje stare kraljeve, njihove vrline, dobre i zle čudi. Moguće je da te pesme sačinjavaju deo jednog eposa koji je, na žalost, izgubljen, ili čeka da ga neko otkrije među ruševinama starih gradova. Arapski hrestomati sedmog i osmog veka naše ere sakupili su niz pesama, oporuka i mudrih izreka koje nam pričaju o Hudu, Yaribu, mudrom Luqmanu, Asad Kamilu i ranim jemenskim kraljevima nazvanim »Tubba«, kao i o drugim plemićima s titulom »dhu« ili »dhi«.

Današnja analitička nauka je počela da sumnja u originalnost ovih pesama, smatrajući da su izmišljene u sedmom i osmom veku naše ere, iako im priznaje visoki pesnički kvalitet. Bilo kako bilo, te su pesme predstavljale narodno blago i pogled na svet stanovnika Arabije svog doba. Legende i pesničke vrline se ne stvaraju preko noći, te je čitava polemika prilično apsurdna. Da citiramo uglednog engleskog orijentalistu Nicholsona: »To je plod veoma razvijenog umetničkog duha, pa je nemoguće pretpostaviti da je stvoren pre nego što je pesnička umetnost postojala dugi niz godina.« (»A Literary History of the Arabs«) Philip Hitti u svojoj »Istoriji Arapa« to potvrđuje: »Prvi počeci arapske književnosti, kao i većine drugih književnosti, vezani su za pojave poezije, ali za razliku od mnogih drugih književnosti, njezinja je poezija izgleda odmah odavala potpunu zrelost.« U poređenju s tim, najstariji rukopisi židovskog Starog zaveta potiču tek iz devetog i desetog veka (895. i 916).

Među tim drevnim spegovima najpoznatiji junak je Asad Kamil. Njegova se priča još uvek prepričava pored beduinskih logorskih vatri. Heroj Asad Kamil (Potpuni lav) smatra se simbolom svih ljudskih vrlina, a njegova lutanja po svetu i sticanje slave podsećaju na Gilgameša. Najlepši deo pesme je nesumnjivo Asadova smrt i savei sinu Hasanu:

Nakon što je proputovao ceo svet, te stekao naziv Dhu-ul-Qarnain — Vlasnik dve zrake ili dve mudrosti (kao u kasnijim pričama o Aleksandru Velikom), Asad se vratio u Jemen da umre. Beduinski guslari ga ovako opisuju:

*Tebi sudbina dodeli strašna čuda.
Dani i vremena o tome svedoče.
Video si da se jedinstvo postiže
Kad se sakupe sve moćne razlike:
Razne nesreće koje sudba nanosi,
Gde muškost ni prepredenost ne pomažu,
Ni oprežnošću ih se ne zaobiđe.
A ti si smirenošću iskupio svest —
Te lako prezrevši uroke uneo
U zemlju Himjara probuđenu misao,
Othranio je, pomogao do uzrasta.*

(Himjar — slično Sabi — staro južnoarapsko carstvo.)

Kad je Asad, ležeći na samrti, video da mu je sin zabrinut, reče mu nek otiđe u planinu Janur, gde će mu se brdo otvoriti. U planini će naći džin-ženu, kojoj mora objasniti očevu bolest i nemoć, a zatim nek poslušaj njen savjet. Hasan ode u planinu, gde mu džin-žena, kad je saslušala njegovu priču, naredi da sedne na presto pun ljutih guja, škorpiona i razne gamadi. On je ne poslušao, već sedne na pod. Zatim mu donese zdelu s ljudskim glavama i naredi mu da jede; on i to odbije, kao i čašu punu krvi, koju mu na kraju ponudi. Najzad mu žena reče: — Eh, moj Hasane, sve što sam ti ponudila za očev spas odbio si, preostala je još samo jedna kušnja. Kad se vratiš u svoje mesto, ubi prvog čoveka na kojeg naiđeš. Prvi čovek na kojeg je naišao bio je njegov brat. Tako ne prođe ni na poslednjem ispitju. Kad se vrati kući, otac ga pohvali i reče mu da ne može postati kralj ni postići besmrtnost, ako ne pristane da sedi na ljutim gujama, da pije čorbu od ljudskih glava i ubija braću. Na kraju mu reče:

*Hasane, stigao je čas moje smrti.
Čuvaj se, sinko, dok ti je još na vreme!
Često su moćni i hrabri neshvaćeni,
A još se češće kukavice proslave.
Takva ti je naša sudbina ljudska.
Znaj da je svaki čovek rođen da umre.*

*Da je besmrtnost bila dostojna ljudi,
Ili da se mogla postići mudročću,
Mi bismo večni, bolji od bogova bili.*

*Onaj ko obuzda dah i nutarnji gnev,
Te dostigne potpuni, savršeni mir,
On je dostojan naziva kralja.*

Priča se nastavlja jednom veoma magbetovskom scenom. Hasan postane kralj, ali ga brat, nagovoren od zlonamernih vezira, ubije. Nakon umorstva brata, bude primoran da ubije mnogo drugih ljudi. Na kraju ga aveći počnu progoniti i navedu ga na samoubistvo.

»Jedinstvo« koje su Asad Kamil i Qahtan shvatili tokom putovanja po svetu, postalo je osnovna tačka islama — *tewhid*. Obično se u polemikama suprotstavlja hrišćanskom svetom trojstvu i politeizmu predislamskih Arapa. Poreklo tog pojma i njegov razvitak u islamu trebalo bi tražiti kod Amoritita, Kaldejaca, Hanifita, Nabatejaca — plemena koja su dolutala do severa, a, kako izgleda, uspela da održe veze s jugom.

Plemena koja su se nastanila u trećem mileniju pre nove ere u Sredozemlju i Mesopotamiji razvila su se na temelju poljoprivrede. Svojim su carstvima pripajala velike teritorije, pa su zbog toga morala održavati moćnu vojsku. Nerado su priznavali bilo kakva prava južnim trgovcima. Međutim, južna carstva i kasnije severnoarapske države, zasnivali su se na trgovini, te »ni u svom začetku, ni u razvoju, nisu ni u kom pogledu bili militaristički« (Hitti).

Amoritsko doba je jedno od zanimljivijih razdoblja istorije Bliskog istoka. Negde u 15. i 14. veku pre n. e. Amoriti su se uspeli održati u svojim trgovačkim naseljima u Kananu, vodeći mudru politiku ravnoteže između Istoka i Zapada: Egipta, Mesopotamije i južnomediterranskih ostrva. Stvorivši takav most, doprineli su renesansi duha, o čemu svedoče pisma iz Amarna, koja je objavio Charles Virollaud 1929. godine. Te *Ugaritske tablice* predstavljaju jednu vrstu anti-Biblije — spominju bogove i heroje zabranjenih religija koje su tada još uvek živele uporedo s Izraelćanima. Njihovi bogovi nisu svemoćni; naprotiv, oni su naivni, s veoma ljudskim i životinjskim karakteristikama. Otac El im živi negde gde se »dubine sastaju«. Jedan od njegovih epiteta je »stvaralac živih bića«. Blage je prirode, nikad se ne ljuti, a nipošto se ne upliće u snage prirode. Ostali bogovi ga često pitaju za savet.

Tablice takođe opisuju društvo tog vremena. Tu vidimo da je usvajanje dece bilo uobičajeno i rasprostranjeno. Nalik na

kasnije Manihejce i Ismailite, duhovni otac, učitelj, smatrao se važnijim od pravog oca. Gradovi su im imali demokratski sistem uprave, te su se vladari, u slučaju potrebe, mogli smenjivati zakonitim putem, bez krvoprolića. Kad se ove tablice uporede sa Starim zavetom, vidimo da je on veoma nacionalističko delo; to je prorudejski, čak isključivo projerusalemki zavet, s malo obzira prema ostalim krajevima.

Nabatejci, koji su kasnije, u prvom mileniju pre n. e., pružali utočište Amoritima i ostalim nepriznatim plemenima, smatraju se prvim Arapima »par excellence« iz severnih krajeva, nosiocima arapske kulture i narodne svesti. U Kurānu se sv. Marija i sv. Ivan Krstitelj spominju kao Amoriti. U Bibliji se često ta dva naziva — Nabatejci i Arapi — upotrebljavaju za isti narod. Nabatejci su pod imenom Arapin podrazumevali jedno sveopšte semitsko bratstvo koje su oni pokušavali da održe. Sveti Pavle je jedan od čuvenih nabatejskih pustinjaka (Hitti). Hitti nas takođe upozorava da je Job, »pisac najlepše poezije koju je proizveo stari semitski svet«, bio Arapin.

Biblija spominje i Agarene ili »Hadžare«, tj. potomke Ismaelove od kojih su nastali, po legendi, severni Arapi, kao ljude koji traže mudrost na zemlji.

Nabatejci su u vekovima koji su prethodili novoj eri živeli u izolovanim naseljima, čuvali drumove i obezbeđivali miran prolaz karavanama s juga, severa, istoka i zapada. Negde u osmom veku pre n. e. osnovali su grad koji su Rimljani kasnije nazvali Petra (Hadžar). Kao i ostala nabatejska naselja, bio je isklesan iz stene. 105. godine n. e. car Trajan je Petru pripojio Rimskoj imperiji. Nabatejska naselja su se prostirala do Jemena, Omara i Persijskog zaliva. Iz rimskih izvora vidimo da su ta mesta služila kao utočišta ljudima koji su se sklanjali od svetskih spletki i prepređenosti. (Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, Leipzig, 1892—1904. — Strabo, *Geographia*, Leipzig, 1907—13) Njihov sistem sakupljanja vode u ogromne cisterne pomoću dugačkih vodovoda omogućavao im je život daleko od civilizacije, dok ostaci nasipa i hramova svedoče da je njihova arhitektura »najlepša kombinacija umetnosti i prirode«. (C. Gordon, *Adventures in the Near East*, London, 1957) Čudno je da još niko nije doveo naziv Nabatejac u vezu s vegetarijanstvom, koje danas još uvek postoji među raznim sektama i plemenima Bliskog istoka, a ista reč u savremenom arapskom, čiju su osnovu postavili Nabatejci, znači vegetarijanac. Iz izolovanih podataka, kao i iz njihovih hramova, vidimo da su oni obavljali svešteničke dužnosti za sve moguće bogove, vavilonske, egipatske, feničanske i jevrejske. Izgleda da su zajedno s tamjanom i draguljima izvozili i versku toleranciju po svojim »unijatskim kutovima«, te na taj način sprečavali krvoproliće i čuvali karavane. Nije čudo da su oni sačuvali legende o Adu i Qahtanu i mainskim mudracima, gde se nije spominjao strah od bogova, već pokušavala pripitomiti ljudska priroda. Iz njihovog kurzivnog pisma razvilo se savremeno arapsko pismo, a njihovi su filolozi u ranim vekovima n. e. osnovali moderni književni arapski kao najbolji primer svih semitskih govora, u želji da stvore jedan jedini književni govor za sve stanovnike Arabije. (Nöldecke se bavio Nabatejcima kao »ocima« savremene severne arapske kulture.)

Nedavno otkriće Qumranskih dokumenata na južnim obalama i u pećinama Mrtvog mora svedoči da su grupe Essenita u poslednjim vekovima stare ere otišle u nabatejske pećine da bi izbegle službeno jevrejstvo. Njihov se zavet razlikuje od biblijskog. Glavna mu je karakteristika vera u čoveka kao osnovni rekvizit za spasenje duše. Zajednica im se delila, kao kod kasnijih Manihejaca, na Sadiqite (starce, ili one koji su upoznali istinu), učenike i puk. Živeli su sami i u komunama, a slično starijim arapskim kraljevima i mudracima, posvećivali trećinu noći nauci. Smatrali su da je sticanje znanja jedini put ka spasu čovečanstva. (Cyrus H. Gordon, *Adventures in the Near East*, London, 1957) Ti pustinjaci, kojima je oduvek obilovala Arabija, bavili su se problemom sticanja unutarnjeg mira, smirenja ili »islama« (koren s l m = mir, spas, sigurnost. Interesantna je etimologija reči islam kod francuskog orijentaliste M. Savanina, čiji prevod Kurāna, krajem 18. veka, još uvek predstavlja jedan od najboljih prevoda na zapadne jezike. On reč islam dovodi u vezu s elam, tj. bog. Po tome bi sam koren s l m značio »pobožiti«, posvetiti ili postati pobožan).

Na pitanje kako da postignemo smirenje, jedan od pustinjača je odgovorio (C. H. Gordon, op. cit.):

— Prvo vam spoljašnja čula moraju biti ispravna, tek onda će vaše unutarnje biće postići mir i zdravlje.

Na pitanje: — Zašto nas vragovi tako napastuju?

— Zato jer smo odbacili prezir prema materijalnim dobrima, skromnost, nedokučivost i strpljenje.

— Dobar čovek se ne hvali svojim spasom i ne osuđuje druge, makar to bio i sam vrag. Onaj ko uspe da se drži ovog pravila, lako će se udaljiti od zla.

Smatra se, takođe, da je nepotreban govor:

— Ako mu naše ćutanje nije pomoglo, kako da ga spase naš govor?

Ti su sveci potpuno ovladali vlastitim duhom, mogli su vršiti svakakva čuda, ali su to smatrali besmislenim, jer čovek treba da poštuje moći prirode, a ne da se s njima takmiči.

Za jedno dručkije viđenje indijske kulture

rada iveković

Indijska kultura, indijska civilizacija, tema je koja mnoge neobično zanima. Svjedoci smo i kod nas i posvuda u svijetu ogromnog broja izdanja knjiga koje se bave raznim aspektima indijske misli. Oni koji se za indijsku ili istočnu misao posebno zanimaju, bez sumnje su primijetili da se kod nas posljednjih godina pojavilo više knjiga koje se bave osobito indijskom filozofijom. To su, prije svega, Veljačićeve knjige,¹ a i nekih drugih autora. Krug publike koja ih čita je sve širi. Jedan dio naših najboljih indologa se sam školovao, dok je drugi dio, osobito mladih, školovan — u smislu indologije — na zagrebačkom univerzitetu ili u školi stranih jezika u Beogradu. Indologija, nauka koja se bavi pretežno studijem indijskih starina, nastala je u doba romantizma u Njemačkoj, a kod nas se u svom akademskom obliku pojavljuje oko 1962. godine, ako ne računamo njene ranije sporadične pojave, kada se povremeno na univerzitetu predavao sanskrit.

Veliki interes široke publike za Indiju nije izazvan indologijom kao znanost, nego je u odnosu na nju nezavisan. Ko je čitao Veljačićeve knjige o indijskoj filozofiji primijetio je da one, kao i tematika indijske filozofije uopće, nisu nimalo lake, nisu od prve razumljive, da obično njihovo razumijevanje traži predznanje. S druge strane, indijska misao neprestano privlači i ljude koji se filozofijom, bar onom zapadnom, nisu posebno bavili, a koji, ipak, na neki način smatraju da im je indijska misao bliska. Ja ću navesti samo jedan primjer, a bilo bi ih više. Nedavno me je potražio mladić koji je auto-lakirer po struci, čitao je neke knjige o budizmu, dosta je dobro informiran, i koji je pokazivao ogromno zanimanje za budizam. To je, naravno, divno, divno je da se neki ljudi tako slobodno i bez straha odnose prema ovoj građi, da nisu impresionirani akademizmom i lažnim autoritetima. Ali to je istovremeno u najmanju ruku i čudno, čudno je, naime, da neko ko inače ne pokazuje zanimanje za vlastitu misaonu tradiciju, misaonu tradiciju vlastitog kulturnog kruga, istovremeno pokazuje toliki interes za tradiciju jednog potpuno stranog kulturnog kruga. Doduše, mogao bi neko prigovoriti, taj mladić, auto-lakirer, očigledno zapravo i ne pripada ovom našem, ovdašnjem, zapadnom kulturnom krugu: on je na neki način iz njega klasno isključen. No, o tome ovdje nije riječ, iako je očito da se radi o nekoj lokalnoj sub-ili, čak, kontra-kulturi. Kako je moguće da se zanima za budizam neko ko nikad nije čuo, primjera radi, za egzistencijalizam, ili kojega egzistencijalizam nikada nije zaintrigirao, kao ni neki drugi pravci zapadne misli? Moramo doći do zaključka (a složit ću se da je to možda samo dio zaključka) da se radi o određenoj modi, potaknutoj nekim faktorima naše sredine, našeg kulturnog ambijenta, i o modi koja se prenosi na vrlo specifičan način, u određenim krugovima. Sve nas na to upućuje, a osobito jednodimenzionalnost u kojoj nam se uvijek indijska misao tradira.

Da pokažemo tu jednodimenzionalnost, moramo prvo ocrtati nekoliko činjenica, prije svega onu koju tako lijepo tumači Dušan Pajin u svojoj posljednjoj knjizi *Ishodišta Istoka i Zapada*. Pajin kaže da sve što dolazi do nas u vidu bilo kakve pismene ili usmene predaje, zapravo predstavlja samo određen izbor, odabir iz jednog kulturnog fonda, dakle ne prenosi nam se jedna tradicija u cjelini, nego samo ono iz nje što je moglo proći kroz razne cenzure. Koje cenzure? One koje u raznim vremenima postoje — u krugu vlasti, vladajuće kulture, koju